

Збірник наукових праць «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 11 (41). – Ч. 3. – Луцьк : Луцький НТУ, 2014.

УДК 336.717(4)

Кулай А. В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

РОЛЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БАНКІВ У ФОРМУВАННІ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ ЄС

У статті проаналізовано теоретико-методологічні аспекти сутності європейської банківської системи, її конвергентність у сучасних умовах розвитку інтеграційних процесів та глобалізації, сучасний стан ринку банківських послуг, його роль та місце на загальноєвропейському і глобальному світовому просторі. Визначено роль провідних транснаціональних банків (ТНБ) у функціонуванні спільного фінансового простору ЄС та особливості функціонування банківської системи Європи в умовах запровадження спільної грошової одиниці євро. Обґрунтовано вплив інтеграційних процесів, їх діалектичний зв'язок із створенням необхідних умов ЄС для вільного руху капіталу та формуванням спільного європейського банківського простору. Визначено, що Маастрихтські угоди стали правовою основою запровадження економічного і валютного союзу, початком створення наднаціональних монетарних інститутів валютного регулювання в ЄС – Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ) та Європейського центрального банку (ЄЦБ). Висвітлено передумови доцільності створення Банківського союзу Європи як інституції з регулювання банківської діяльності ЄС з метою пом'якшення ризиків, пов'язаних із зміною стандартів нагляду та посилення взаємодії з національними банківськими системами ЄС. Охарактеризовано ситуацію на європейському ринку банківських послуг у зв'язку із світовою фінансовою кризою 2008–2010 років, яка суттєво відкоригувала діяльність найбільших ТНБ.

Проаналізовано структуру втрат ТНБ за типами ризиків останніх 25 років та визначено вплив на їх розміри удосконалення банківських технологій і запровадження нормативів «Базель-III». Сформульовано основні цілі діяльності ТНБ з контролю за валютно-кредитними операціями та визначено активних посередників світового руху капіталів. З врахуванням останніх глобальних змін на світовому фінансовому ринку,

Кулай А. В.

складено узагальнений рейтинг Топ–14 найбільших ТНБ та наведено їх рейтинг на кінець 2014 року. Проведено порівняльний аналіз підходів до нарощування глобальної конкурентоспроможності провідних банків різних країн, їх ключову роль у процесі міжнародних банківських злиттів і поглинань, охарактеризовано вплив фінансової кризи на цей процес і зміну стратегії конкурентної спроможності ТНБ. Узагальнено науково-теоретичні дослідження сутності терміна “стратегія”. В якості конкурентної стратегії ТНБ запропоновано стратегію трансформаційної сфокусованої універсалізації (ТСУ), яка формується на основі трьох базових принципів: універсалізації, фокусування і трансформаційності, а також стратегію портфельного інвестування. Виокремлено переваги, якими володіють ТНБ в порівнянні з невеликими банками.

Наведено основні вимоги до національних банківських систем в умовах їх інтеграції до існуючих стандартів Європейського банківського простору та входження в зону євро. Визначено основні перешкоди, які стоять перед банківськими системами країн, що інтегруються до ЄС.

Ключові слова: ЄС, ТНБ, ЄСЦБ, ЄЦБ, банківська система, капітал банку, конкурентоспроможність, ринок банківських послуг, регіоналізація і глобалізація.

Kulai A. V.

THE ROLE OF TRANSNATIONAL BANKS IN THE FORMATION OF THE EU MARKET OF BANK SERVICES

The article analyzes theoretical and methodical aspects of the essence of European bank system and its convergence in the present conditions of the development of integral processes and globalization. We also examined the present state of bank services market and its role and place in the European and global world scope. It was defined the role of leading transnational banks (TNB) in the operating common financial scope of the EU and peculiarities of the functioning of the European bank system in conditions of introducing common currency unit euro. The author grounded the influence of integral processes, their dialectic relation with creation of necessary conditions in the EU for a free investment flow and formation of the mutual European bank scope. It was defined that Maastricht Treaty became a juridical base of the introduction of the economic and monetary union, the start of creation of national monetary institutions of exchange control in the EU – European system of central banks (ESCB) and European central bank (ECB). It was discovered the backgrounds of the expediency of creation of the European Bank Union as an institution of control of the EU bank activity with the aim to mitigate risks, which are related to the change of control standards and escalation of the interaction with national bank systems of the EU. We characterized the situation on the European market of bank services considering the world financial crisis in 2008–2010, which considerably corrected the activity of the biggest TNB.

It was analyzed the structure of TNB losses up to different types of risks of the last 25 years and we defined the effect on their amounts of improving bank technologies and implication of «Basel-III» standards. We determined the main aims of the TNB activity about monetary and credit control and defined the active dealers of the world investment flow, taking into account the latest global changes on the world financial market. The author presented the list of Top 14 the biggest TNB and gave their rating for the end of the year 2014. We made the comparative analysis of the approaches to the accumulation of the competitiveness of the leading banks of

different countries, their key role in the process of international bank pooling and absorption. The author characterized the effect of financial crisis on this process and the change of strategy of TNB competitiveness. We generalized the main scientific and theoretic researches of the essence of the term «strategy». The strategy of transformational focused universalization was proposed as a competitive strategy of TNB, which is formed on the base of three main principles: universalization, focusing and transformation. The strategy of portfolio investment was also proposed. We distinguished the advantages, which TNB have in comparison with small banks.

It was given the main requirements for national bank systems in the conditions of their integration to the existing standards of the European bank scope and entering into Eurozone. We defined the main obstacles, which stand in front of bank systems of the countries, which are integrating to the EU.

Key words: the EU, TNB, ESCB, ECB, bank system, bank capital, competitiveness, market of bank services, regionalization and globalization

Кулай А. В.

РОЛЬ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ БАНКОВ У ФОРМИРОВАНИИ РЫНКА БАНКОВСКИХ УСЛУГ ЕС

В статье проанализированы теоретико-методологические аспекты сущности европейской банковской системы, ее конвергентность в современных условиях развития интеграционных процессов и глобализации, состояние рынка банковских услуг, его роль и место на общеевропейском и глобальном мировом пространстве. Определены роль ведущих транснациональных банков (ТНБ) в функционировании общего финансового пространства ЕС и особенности функционирования банковской системы Европы в условиях введения общей денежной единицы евро. Обосновано влияние интеграционных процессов, их диалектическая связь с созданием необходимых условий ЕС для свободного движения капитала и формирование общего европейского банковского пространства. Определено, что Маастрихтские соглашения стали правовой основой введения экономического и валютного союза, началом создания наднациональных монетарных институтов валютного регулирования в ЕС – Европейской системы центральных банков (ЕСЦБ) и Европейского центрального банка (ЕЦБ). Освещены предпосылки целесообразности создания Банковского союза Европы как института регулирования банковской деятельности ЕС с целью смягчения рисков, связанных с изменением стандартов надзора и усиления взаимодействия с национальными банковскими системами ЕС. Охарактеризовано ситуацию на европейском рынке банковских услуг в связи с мировым финансовым кризисом 2008–2010 годов, которая существенно откорректировала деятельность крупнейших ТНБ.

Проанализирована структура потерь ТНБ за типам рисков последних 25 лет и определено влияние на их размеры совершенствования банковских технологий и внедрения нормативов «Базель-III». Сформулированы основные цели деятельности ТНБ с контроля за валютно-кредитными операциями и определен перечень активных посредников мирового движения капиталов. С учетом последних глобальных изменений на мировом финансовом рынке составлен обобщенный рейтинг Топ–14 самых крупных ТНБ и наведен их рейтинг по состоянию на конец 2014 года. Проведен сравнительный анализ подходов к наращиванию глобальной конкурентоспособности ведущих банков

разных стран, их ключевую роль в процессе международных банковских слияний и поглощений, охарактеризовано влияние финансового кризиса на этот процесс и изменение стратегии конкурентной способности ТНБ. Приведены основные научно-теоретические исследования сущности термина «стратегия». В качестве конкурентной стратегии ТНБ предложено стратегию трансформационной сфокусированной универсализации (ТСУ), которая формируется на основе трех базовых принципов: универсализации, фокусировки и трансформационности, а также стратегию портфельного инвестирования. Выделены преимущества, которыми обладают ТНБ по сравнению с небольшими банками.

Приведены основные требования к национальным банковским системам в условиях их интеграции к существующим стандартам Европейского банковского пространства и вхождения в зону евро. Определены основные препятствия, которые стоят перед банковскими системами стран, которые интегрируются в ЕС.

Ключевые слова: ЕС, ТНБ, ЕЦБ, ЕЦБ, банковская система, капитал банка, конкурентоспособность, рынок банковских услуг, регионализация и глобализация.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В процес прискорення темпів руху капіталів в умовах глобалізації важливе місце належить валютно-грошовим ринкам, які за своїми обсягами і кількістю учасників не мають аналогів, а тому вимагають застосування нових механізмів забезпечення і регулювання цього бізнесу. Одним із лідерів цього процесу тала Європа, яка набула найбільше вираженої форми інтегрованих наднаціональних інститутів міжнародних валютно-фінансових відносин де адекватною відповіддю на процеси глобалізації стало запровадження Європейської валютної системи. Єдина валюта суттєво вплинула на зміст банківської діяльності. Євро прискорило процеси зміни структури кредитних установ де роль ТНБ була визначальною. Зазначене внесло зміни у структуру основних операцій, витрати банків, умови та розміри кредитування. Спільна валютно-грошова політика ЄС стала основою міжнародних взаємовідносин економічного і валютного союзу Співтовариства.

Аналіз останніх наукових досліджень у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні основи інтернаціоналізації банківського бізнесу складають праці і дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, роботи фінансистів-практиків: І. Ансоффа, М. Тугана-Барановського, А. Бергера, О. Білоруса, О. Буторіної, В. Гейця, А. Дженовезі, Ю. Заруби, З. Луцишин, Д. Лук'яненко, Ван Лелівельда, Ю. Макогона, А. Поручника, М. Портера, О. Рогач, Я. Столярчук, Де Хааса, А. Чандлера, О. Чуб та багатьох інших.

Цілі статті полягають в тому, щоб на базі економічного дослідження процесів фінансової інтеграції і глобалізаційних процесів валютно-грошового сектора ЄС виявити особливості і тенденції структурних змін кредитних установ та їх взаємозв'язки з діяльністю ТНБ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фінансова інтеграція країн-членів ЄС у зв'язку із запровадженням єдиної європейської валюти кардинально змінила структуру банківської системи і взаєморозрахунків, стала об'єктивним фактором необхідності реформування не тільки регіональної, а і глобальної банківської системи щодо нової форми об'єднання економік країн-членів ЄС. Реалізація Європейського валютного союзу (ЄВС) – євро та введення єдиної валюти країн-учасників цього союзу значна частина науковців вважає однією з найбільших подій у сфері інтеграції світових ринків капіталу. Ця подія докорінно змінила європейську грошову та валютну систему і, на думку багатьох експертів, унеможливила подолання валютної роздробленості в Європі [19, с. 21]. Вирішальна роль у цих процесах відіграли банківській системі де вагоме місце належить багатонаціональним банкам – ТНБ. Ще з кінця XIX початку XX століть банки розглядалися у наукових розробках багатьох вчених як надзвичайно впливові господарські установи, значення яких у загальному устрої капіталізму швидко зростало. Власне грошовий капітал став силою, яка підпорядковувала собі інші форми капіталу – промисловий та торгівельний капітали, а тому банки стали пануючою силою капіталістичного світу і підпорядковували своїй владі все господарське життя [15, с. 135].

Багатонаціональні (транснаціональні) банки в другій половині XX ст. стали головними учасниками світового фінансового ринку. Логічним постає питання науково-практичного обґрунтування сутності таких установ. Більшість науковців під транснаціональними банками розуміє великі кредитно-фінансові комплекси, які за підтримки держави, маючи у своїй структурі широку мережу зарубіжних представництв, контролюють валютні та кредитні операції на світовому ринку, виступаючи головними посередниками у міжнародному русі позичкового капіталу [6]. Водночас, з практичної точки зору, за методикою ООН, транснаціональними вважаються банки з обсягом активів не меншим 2 млрд. дол. США і власною мережею філій (не менш ніж у 5 іноземних державах) [7, с. 259]. Їхня діяльність характеризується високою питомою вагою міжнародних операцій (більше 50%), глобалізацією у географічному плані та

універсальністю послуг. На сьогодні ТНБ розглядаються як міжнародні банківські монополії, які досягли такого рівня міжнародної концентрації та централізації капіталу, що дає їм змогу брати участь в економічному розподілі світового ринку позичкових капіталів і кредитно-фінансових послуг. Можна виділити дві основних причини таких процесів – пошук банками нових ресурсів для розвитку та диверсифікації структури доходів і прагнення посилити фінансову стабільність [6, с. 1]. ТНБ поширили свої філії в усьому світі, проводять широкомасштабні операції через національні кордони, контролюють валютний і фінансовий зв'язок між державами та економічні процеси всередині країн.

Основні цілі діяльності ТНБ[12]:

- мобілізація будь-яких коштів там, де це найбільше зручно і дешево, і переведення їх туди, де їхнє використання зможе принести найбільшу вигоду;
- прийняття усіх видів заощаджень, у т.ч. урядових, бізнесових та простих громадян;
- кредитні операції, причому число позичальників банку з посиленням міжнародного характеру його діяльності постійно зростає. Серед позичальників ТНБ є: транснаціональні корпорації, національні фірми, інші банки, уряди багатьох країн, приватні особи. Кредити надаються практично на будь-який термін і в будь-якій валюті.

Принципи діяльності ТНБ:

- чітка організаційна структура, яка має сприяти проведенню банківської політики на внутрішньому і зовнішньому ринках та застосування наукового менеджменту;
- соціальна відповідальність банку за свої справи і якісне виконання своїх функцій, зосередження уваги на своїх клієнтах, забезпечення їх необхідними послугами;
- довгострокове планування, яке підтримує впевненість акціонерів у майбутньому банку, та розширення обсягів експансії банківського капіталу;
- поєднання децентралізованого управління службовцями банківської групи і відповідальності за свою діяльність кожного підрозділу, кожної структурної ланки, кожного банківського працівника та матеріальне стимулювання підвищення якості роботи.

Інтеграційні процеси – формування економічного і валютного союзу, введення єдиної європейської валюти стали основними факторами структурних змін ТНБ на фінансовому ринку та у процесі реформування

напрявів їх діяльності. Саме з метою створення належних умов для функціонування спільного товарного ринку в ЄС була сформована ЄСЦБ, організовано ЄЦБ та ряд інших монетарних інституцій, які через механізми банківського регулювання і нагляду забезпечували б здорову конкуренцію не тільки на товарному але і фінансовому ринках. Належне, законодавчо врегульоване, функціонування банківського бізнесу стало одним із основних завдань у продовж усього інтеграційного процесу.

Фінансова криза 2008–2010 років поставила багатонаціональні банки та їх транскордонну діяльність на перший план загальноєвропейських нормативних проблем, адже такі банки мають вирішальне значення для успішної фінансової інтеграції в ЄС [16]. Для більш поглибленого аналізу впливу та ролі ТНБ у процесах фінансової конвергенції ЄС проведемо короткий аналіз основних етапів розвитку банківського бізнесу провідних банківських систем Європи та світу. Процес банківської інтеграції в найбільш вираженій формі спостерігається у міжнародних банківських центрах, таких як Лондон, Париж, Франкфурт-на-Майні та ін. Тут іноземні банки інтегровані в національні кредитні системи, відбувається їх злиття між собою та з місцевими банками. Банківська інтеграція об'єднує національні банківські ринки в єдиний ринок, в межах якого забезпечується можливість відкриття банків країн-членів Співтовариства та надання усього спектру банківських послуг.

На сучасному етапі економічного розвитку європейські банки займають лідируючі позиції. Серед 847 банків світу з балансовою вартістю понад 100 млрд. дол. США, на початок ХХІ століття, більша половина – європейські. За станом на початок 2013 року із 150 найбільших банків світу 42,7% розміщені в Європі з сумарною вартістю активів 40,6 трлн. дол. США у тому числі у країнах-членах ЄС 56 банків (37,3%) із числа найбільших із сумарною вартістю активів 37,9 трл. дол. США, що становить 87,5% загальної суми активів 64 найбільших банків Європи. Перше місце в рейтингу 150 найбільших банків світу займає банк Китаю Industrial & Commercial Bank (ICBC) з обсягом активів 2 803,1 млрд. дол. США. Із банків ЄС третю позицію займає банк Великої Британії HSBC Holdings з сумою активів 2 706,3 млрд. дол. США, лише на 3,5% менше обсягу активів китайського банку ICBC. Четверту позицію в світовому рейтингу і другу – в європейському займає німецький банк Deutsche Bank з активами в сумі 2 668,3 млрд. дол. США. До переліку 10 найбільших банків світу входить п'ять банків ЄС – по два банки В. Британії та Франції і німецький Deutsche Bank [13]. Наступ на лідируючі позиції

банківських монополістів США і Японії розпочався одночасно з початком євроінтеграційних процесів у 60 роках XX століття, який продовжився у 80–90 рр., а з початком третього тисячоліття банки провідних країн ЄС, В.Британії, Франції, Німеччини, Іспанії та Італії домоглися рівноправного конкурентного середовища банківського бізнесу.

Останнім часом ситуація на європейському ринку дещо змінилась головними чином через кризу, яка внесла свої корективи в розвиток діяльності найбільших ТНБ. Загострення боргової кризи в країнах ЄС не лише негативно позначилось на стійкості євро як єдиної валюти, а й спричинило дестабілізацію європейських банків, акції багатьох з яких демонстрували рекордне падіння. Хоча на сьогодні проблеми з ліквідністю для більшості банків відійшли на другий план, першочерговим завданням залишається оперативне очищення балансів банків, які є тримачами боргових облігацій проблемних країн. За даними Операційної програми сертифікації (Operating Engineers Certification Program (OECF)). реальна величина сумарного державного боргу країн ЄС в 2010 р. становила 92,9% ВВП. Приріст державного боргу в період початкової рецесії сягав 97,9% ВВП країн ЄС, а в окремих країнах (Греція, Італія, Мальта та ін.) він суттєво перевищував обсяги ВВП цих країн [4].

За даними Центрального банку Франції, станом на вересень 2011 р., для приведення показника достатності банківського капіталу першого рівня до 9% французькі фінансові установи потребували 7,3 млрд. євро капіталу [10]. При цьому, банку BNP Paribas було необхідно 2,1 млрд євро, Société Generale – 3,3 млрд. євро. Водночас, банк Credit Agricole додаткового капіталу не потребував. Основні ризики BNP Paribas у Греції, в якого відсутній роздрібний бізнес, борги сконцентровані в секторі державних цінних паперів і складали на той час 3.5 млрд. євро. Але при цьому банк залишається прибутковим, що дозволяє планомірно формувати резерви.

Ризики французьких банківських груп Credit Agricole та Société Generale європейські аналітики пов'язують, в першу чергу, з наявністю у них збиткових дочірніх банків в Греції (Europa Bank of Greece та Geniki Bank), а також з боргами інших проблемних країн. Під тиском проблеми ліквідності Credit Agricole наприкінці 2011 року скоротив портфель ризикових активів на 14 млрд євро шляхом продажу контрактів з управління деривативами. Дана угода є частиною загальної тенденції на ринку, за якої банки намагаються скоротити ризики за рахунок продажу проблемних та ризикових активів спеціалізованим компаніям [17]. Хоча банки Credit Agricole і Société Generale тримають у своїх портфелях

менші об'єми грецьких державних цінних паперів, ніж BNP Paribas, маючи в Греції дочірні банки і активно кредитуючи локальних клієнтів (обсяг виданих кредитів – 0,6 і 2,6 млрд євро відповідно), вони несуть ризики, пов'язані з нестабільністю грецької економіки [11].

Аналіз зміни структури втрат транснаціональних банків за типами ризиків в останні 25-ть років показує зниження ролі операційних ризиків із 35% в 1997–2007 рр. до 30% у 2008–2011 рр. у зв'язку із вдосконаленням банківських технологій і запровадженням нормативів «Базель III». Крім того, значення ризику ліквідності і ринкового ризику залишилось на тому ж рівні, що в 1997 – 2011 рр.: 13–14%. Водночас, збережено стабільну тенденцію посилення впливу кредитного ризику на втрати транснаціональних банків із 28% в 1986 – 1996 рр. до 32% в 1997 – 2007 рр. і 34% в 2008–2011рр. Важливо відзначити, що ці ризики пов'язані із діями клієнтів та інших агентів міжнародного конкурентного середовища, а тому носять поведінковий характер. Отже, незважаючи на дотримання вимог європейських регуляторів до капіталу, значні обсяги італійських та грецьких боргів на балансах банків ЄС та ризики дефолту окремих країн становлять основну загрозу їх стабільності і вимагають від керівництва фінансових установ прийняття оперативних рішень щодо скорочення портфелів проблемних активів, підтримки ліквідності та нарощення капіталу згідно з вимогами Базеля III.

В умовах жорсткої конкуренції на фінансовому ринку позиції ТНБ суттєво посилюються за рахунок переваг у обсягах активів та економічно вигідному становищі щодо розміщення своїх дочірніх установ та їх філій у багатьох країнах з різним рівнем економічних ризиків. За цих умов більш активно проявляється експансія ТНБ як глобальних банківських монополій через механізми злиття та поглинання. Найбільшими банківськими злиттями у Європі на початку XXI століття стало злиття, в результаті якого утворився Deutsche Bank. Активи учасників злиття при цьому становили 735 808 млрд дол. США (табл. 1).

Таблиця 1

Найбільші злиття банків Європи початку XXI ст. *

Учасники злиття	Назва об'єднаної структури	Активи учасників злиття, млрд. дол. США
Deutsche Bank, Bankers Trust	Deutsche Bank	735 808
BNP, Paribas	BNP Paribas	692 713
Swiss Bank, Union Bank of Switzerland	United Bank of Switzerland	687 316
Hypo-Bank, Vereinsbank	Hypo-Vereinsbank	541 032

* сформовано за даними джерела: [11]

Е. Булатова та Ю. Макогон, вважають, що укрупнення фінансових інститутів є вирішальною умовою їх виживання в умовах глобалізації міжнародних фінансових ринків [2]. Зауважимо, що постійні злиття і поглинання ведуть до формування надзвичайно великих і складних за структурою і управлінням «гігабанків». Прикладами створення банківських супергігантів останнім часом є злиття, в результаті кризи, у травні 2008 року банку JP Morgan з одним з найбільших інвестиційних банків США Bear Stearns, 15 вересня цього ж року банк Merrill Lynch був придбаний найбільшим комерційним банком США Bank of America. Транскордонні злиття і поглинання є формою конкурентної боротьби між банками, в основі якої лежить процес концентрації капіталу, що сьогодні є головним критерієм конкурентного позиціонування на глобальному рівні. У сучасній глобальній конкурентній боротьбі саме величина банку є його головною перевагою. Злиття становить такий тип угоди, коли два або більше банки об'єднуються і формують нову третю бізнес-структуру, якій передається майно, права і обов'язки попередників, при цьому ці два банки, які зливаються, припиняють своє існування, а їхні акції обмінюються на акції новоствореного банку.

Важливою перевагою стратегії злиттів і поглинань є, з одного боку, їх тісний зв'язок з можливістю збільшення обсягу інвестицій в інформаційні технології в результаті чого клієнтам забезпечується прямий доступ до інформації і пошуку контрагента з найменшими витратами без використання посередників. З іншого – не можна повністю погодитися, що в умовах глобалізації розмір ТНБ є ключовим критерієм конкурентоспроможності і, за умов вірного стратегічного підходу до вироблення конкурентної стратегії, адже ТНБ невеликого або середнього розміру цілком спроможний ефективно конкурувати з гігабанками. Не менш важливим аспектом особливостей формування конкурентного банківського середовища є щільність територіального розміщення ТНБ, а також вплив інтеграційних процесів у Європі. За останні роки спостерігається формування потужної групи гігабанків, які мають порівняно однаковий ресурсний потенціал активів. На початок 2013 року сформувалася група з 14 потужних банків з активами, що перевищують 2 трлн дол. США, а їх загальна вартість становила 33,5 трлн. дол. США, із яких 15,1 трлн. дол. США належить шести найбільшим банкам ЄС або майже половина (45%) активів цієї групи. Слід відзначити, що між банками цієї групи невелика розбіжність між самим потужним за обсягом активів китайським банком ICBC – 2803129 млн. дол. США і

банком, що знаходиться на 14 місці – також китайським банком Bank of China – 2026278 млн. дол. США (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг 14 найбільших банків світу *

Назва банку	Країна (дата)	Активи, млн. дол. США	Прибуток до оподат., млн. дол. США	Рентабельність, %
ICBC	Китай (12/12)	2 803 129	49 326	1,76
Mitsubishi UFJ Financial Group	Японія (03/13)	2 723 220	15 722	0,58
HSBC Holdings	В.Британія (12/12)	2 706 270	20 754	0,77
Deutsche Bank	Німеччина (12/12)	2 668 327	1 039	0,04
Credit Agricole	Франція (12/12)	2 662 788	-1 999	-0,08
BNP Paribas	Франція (12/12)	2 529 047	13 753	0,54
JPMorgan Chase & Co	США (12/12)	2 371 173	29 064	1,23
Barclays	В. Британія (12/12)	2 362 652	390	0,02
China Construction Bank Corporation	Китай (12/12)	2 232 764	40 178	1,80
Bank of America	США (12/12)	2 223 285	3 088	0,14
Agricultural Bank of China	Китай (12/12)	2,116,358	30 029	1,42
RBS	В. Британія (12/12)	2 080 422	-8 361	-0,40
Mizuho Financial Group	Японія (03/13)	2 060 264	8 336	0,40
Bank of China	Китай (12/12)	2 026 278	29 942	1,48
Разом, в т. ч.:	14	33 565 977	204 261	x
- банків країн-членів ЄС	6	15 009 506	25 576	x
В % (ЄС /разом)	42,85	44,72	12,52	

* складено за даними джерела: [20]

Як видно із даних наведеного вище рейтингу банківські системи європейських країн займають лідируючі позиції на міжнародному фінансовому ринку і мають свої, суто європейські спільні особливості, які впливають із національних традицій банківської справи та інтеграційних процесів, що відбуваються в ЄС. До таких спільних особливостей можна віднести дворівневий принцип побудови банківських систем, чітке розмежування функцій центральних і комерційних банків, систему регулювання та контролю банківської діяльності. Особливо необхідно відмітити спільність європейських характеристик, обумовлену функціо-

нуванням ЄСЦБ та її взаємодією з комерційними банками. Дослідження стратегічних дій провідних транснаціональних банків протягом останнього десятиліття засвідчує, що в сучасній глобальній конкурентній боротьбі розмір банку стає однією з ключових переваг, а тому міжнародні банківські злиття і поглинання набули на початку третього тисячоліття величезних масштабів. Найкрупніші угоди укладались у цій сфері у передкризовий період, зокрема в 2007 році купівля банку ABN Amro Holding NV коштувала покупцю Santander Central Hispano 103,75 млрд. дол. США. У посткризовий період кількість і масштаби поглинань різко зменшились, що пов'язано із відсутністю належних ресурсів та взаємною недовірою. Доречно буде зазначити, що за підсумками діяльності у 2012 році в рейтингу Топ–150 найбільших банків світу із 16 збиткових банків 11 – банки країн-членів ЄС. Ці, та ряд інших факторів створили умови потужної конкурентної боротьби на фінансових ринках, що вимагає чітко сформованих конкурентних стратегій транснаціональних банків.

Щодо стратегій банківської діяльності комерційних банків необхідно зазначити відсутність скоординованого науково-практичного підходу до визначення сутності і методики стратегічного прогнозування. На початку 60-х ррр. XX ст. американським вченим А. Д. Чандлером вперше сформульовано сутність стратегії, що полягає у «визначенні основних довгострокових цілей і завдань організації, затвердженні курсу дій і розподілу ресурсів, які необхідні для досягнення цілей» [18]. Такої ж думки притримуються і вітчизняні вчені В. А. Білошапка і Г. В. Загорій, які доповнюють сутність стратегії механізмом різномірного аналізу – корпоративного, кокурентності і функціональності [3]. Майже аналогічні механізми розробки (визначення) стратегій пропонують В. Платонов та М. Хігінс – рівень ТНБ у цілому; рівень підрозділів; функціонально-операційний рівень [1]. Така модель стратегій є більш вдалою, адже вона дає можливість не лише деталізувати, а й конкретизувати завдання кожної бізнес-одиночки ТНБ. Другий і третій рівні дають можливість визначити стратегію конкурентоспроможності підрозділів і банку в цілому.

Водночас, сьогодні реалізація конкурентних переваг тільки за рахунок ефективного фінансового менеджменту та інвестицій у фізичні активи є набагато складнішою. Саме здатність ТНБ до мобілізації й використання своїх нематеріальних активів стає більш значущим фактором, ніж наявність матеріальних активів. В умовах жорстокої ринкової конкуренції інформаційного періоду набагато більше значення

має довгостроковий розвиток, основними факторами якого є професійне стратегічне управління, ефективність бізнес-процесів, інтелектуальний капітал ТНБ, здатності ТНБ утримувати й залучати нових клієнтів, корпоративна культура, інвестиції в інформаційні технології. А отже, з'являється можливість конкурувати ТНБ, які не просто орієнтуються на ринкове середовище, а досконало вивчають потреби кожної групи потенційних покупців та відносять їх до найвищих пріоритетів стратегії свого розвитку. Саме тому організаційна структура ТНБ, орієнтована на покупця (Building Customer-Focused Organization) в умовах зростаючої конкуренції, стає ключовою умовою динамічного зростання ТНБ. Досягнення конкурентних переваг залишається найскладнішою проблемою стратегічного прогнозування. В сучасних наукових дослідженнях запропоновано двовимірний матричний метод в основі якого є банківська послуга як товар: матриця «товари – ринки» американського економіста І. Ансоффа; матриця Бостонської групи; стратегічна модель М. Портера та інші. Зазначені моделі передбачають різні варіанти умов за якими здійснюється просування «банківського товару» на фінансовий ринок.

З метою посилення глобальної конкурентоспроможності переважна більшість ТНБ використовують стратегії портфельного інвестування. Ці стратегії ґрунтуються на моделі портфельної оптимізації, яка передбачає комбінацію із значного числа цінних паперів емітентів із різновекторною динамікою їх курсової вартості, що дозволяє мінімізувати ризики за умови, що кількісна величина складу фінансових інструментів інвестиційного портфелю не повинна перевершувати 15. В іншому випадку виникає ефект «зайвої диференціації», який ускладнює портфельний менеджмент і знижує інвестиційні доходи банків. В цьому зв'язку в роботі виявлені крос-культурні особливості інвестиційних стратегій ТНБ: американські банки зорієнтовані на придбання акцій вітчизняних високотехнологічних компаній, пріоритет японських банків пов'язаний із купівлею державних цінних паперів приймаючих країн, європейські банки мають збалансований портфель.

Закритість національних банківських систем в умовах посилення конкуренції на фінансових ринках в період фінансових криз підсилює ймовірність настання ризиків дефолтів національних банків, великих валютних коливань і знецінення національної валюти, невинуватого росту процентних ставок та інші ризики, які вкрай негативно впливають на стан економічного розвитку країни. З кінця ХХ ст. багато країн з метою підвищення якості та кількості фінансових послуг, доступних для вітчизняних господарств, відкрили свої банківські системи. Це призвело,

вважають Р. Де Хаас і Ван Лелівельд, до появи кількох справді глобальних банківських груп, таких як Citigroup і HSBC та великої кількості ТНБ з більш регіональним фокусом, наприклад, UniCredit і Standard Chartered. Вони відмічають, що під час локальних криз, філії сильних материнських банків не призупиняли кредитування у той час як вітчизняні банки змушені були це зробити. Сильні головні банки використовували їх внутрішній ринок капіталу для забезпечення реальної підтримки філій, їх рівня капіталізації і ліквідності, а також фінансову стабілізацію місцевого кредитування. Водночас, глобальна фінансова криза 2008–2009 років першочергово негативно вплинула на діяльність міжнародних фінансових систем в результаті чого постраждали практично всі великі банківські групи. Зазначене вимагає переоцінки доказів про стійкість [5] міжнародної банківської системи під час глобальних економічних криз.

З огляду на перебіг подій щодо конкурентоспроможності, збереження стійкості та рівноваги в інтегрованій банківській системі ЄС та Європи у цілому, під час глобальних фінансових криз, необхідно зазначити, що у цей період було виявлено ряд негативних тенденцій європейських ТНБ, які за рахунок зменшення внутрішніх ресурсів ЄС здійснювали підтримку філій та дочірніх компаній в Азії, Латинській Америці та інших регіонах світу. Зазначене негативно позначалося на економіці країн-членів ЄС, а тому об'єктивно постало питання розробки та вжиття системних заходів, спрямованих на безпечне функціонування будь-якої банківської системи та уникнення дефолту банківської системи. Незважаючи на рекомендації Міжнародного валютного фонду [9] лише після повторних пропозицій керуючого директора МВФ Крістін Лагарда та Президента ЄЦБ Маріо Драгі у 2012 році ідея створення спільної європейської інституції з регулювання банківської діяльності в Європі була підтримана керівниками Франції, Італії, Німеччини та Президентом Європейської комісії Жозе Мануелем Баррозу. В грудні 2012 року Рада сповістила про формування Банківського Союзу Європи (БСЄ) як єдиного органу для вироблення спільної політики в банківській діяльності, що має на меті досягнення фінансової стабільності в еврозоні та Європі в цілому.

БСЄ передбачає собою фундаментальну реформу інститутів, що регулюють банки ЄС і призначений, для пом'якшення ризиків, пов'язаних зі змінами стандартів нагляду від руйнівної взаємодії між суверенними банківськими системами та банківськими балансами. БСЄ першочергово була створено для країн еврозони, але інші країни-члени ЄС

можуть приєднатися. Запровадження з листопада 2014 року механізму загального нагляду, на думку багатьох вчених-економістів, зміцнить батьківські банки та їх філії з метою підтримки глобального банківського бізнесу в Європі [8]. Створення Союзу і запровадження механізму загального нагляду, як на нашу думку, в певній мірі очистить національні банківські системи держав-учасниць Союзу від неконкурентоспроможних вітчизняних банків, зросте роль та значення державного субсидування та вирівнювання кредитної спроможності різних філій та дочірніх банків ТНБ.

Щодо взаємовідносин ТНБ з Україною, то тут існують суперечності між інтересами міжнародних корпорацій і національного капіталу та державними інтересами в цілому. За таких обставин прояви негативного впливу присутності транснаціонального капіталу в економіці України досить часто трактуються як превалювання конкурентоспроможності потужних ТНБ над вітчизняними банками, активи яких навіть не порівнюються. Для прикладу, за оцінками «Brand Finance» бренд «Райффайзен Банк Аваль» оцінили у 130 млн дол. США, що у 195 раз менше вартості лідера в рейтингу – бренду HSBC. Станом на 2014 рік з 25 найбільших транснаціональних банків світу в Україні присутні: Citigroup, BNP Paribas, ING, Credit Agricole, Raiffeisen Bank International, Unicredit. Сумарні активи цих банківських холдингів складають 8,1 трлн дол. США, що в сто двадцять разів перевищує річний ВВП України за 2014 рік. Наявність в Україні значної кількості вітчизняних банків з незначними активами не може створити реальні умови конкурентної боротьби на вітчизняному ринку фінансових послуг, а тому все сильнішою відчувається присутність Національного банку в банківському бізнес середовищі шляхом, досить часто, економічно необґрунтованої підтримки за рахунок державного бюджету.

Висновки. Розвиток європейського інтеграційного фінансового середовища постійно перебуває у стані реформування з дотриманням основних принципів функціонування об'єднаної фінансової системи: збереження національних особливостей фінансових ринків в рамках створеної ЄСЦБ в поєднанні з елементами централізованого управління, нагляду, контролю та регулювання з боку наднаціонального монетарного органу – ЄЦБ. Важливим і більш проблемним сегментом ЄСЦБ залишається єврозона, де глобальна фінансова криза переважно в більшій мірі виявила цілий ряд централізованих проблем з управління курсом, регулятивного впливу на цінову ситуацію на спільному ринку, а також

часто безконтрольні порушення Маастрихських критеріїв – співвідношення боргу до ВВП та інших, які привели окремі країни до переддефолтного стану. Передрікання окремих світових політиків щодо неспроможності спільної європейської грошової одиниці євро були передчасними, адже потужна спільна економіка ЄС мала реальні ресурси і можливості виходу з цієї важкої фінансової ситуації. Водночас, ці негативні явища стали серйозним поштовхом до прискорення реформування інституціонального фінансового середовища ЄС. Яскравим прикладом тому є організація БСЄ.

В умовах інтеграції України до ЄС одним із першочергових заходів залишається реформування банківської системи, яка за своїми принципами побудова на кращих світових зразках банківської справи. В чому ж сутність системних проблем організації банківського бізнесу? В Україні протягом усього періоду незалежності продовжує зберігатися, як і в радянські часи, система організації банківської справи за принципом політичного лідерства, а відповідно створення конкурентного середовища політиків – власників банків, а не незалежного ні від кого банківського бізнесу. За таких умов не можуть змінитися функції НБУ з управління на регулювання та незалежного контролю. З метою створення рівноправних умов банківського ринку необхідно до кінця відкрити банківську систему нашої країни для доступу на вітчизняний фінансовий ринок ТНБ на умовах інвестиційної привабливості і загальноєвропейських ринкових умов кредитної політики.

1. Банковское дело: стратегическое руководство / под ред. В. Платонова, М. Хиггинса. – М. : Консалтбанк. – 2001. – 430 с.
2. Булатова Е. В., Макогон Ю. В. Международный банковский бизнес / Е. В. Булатова, Ю. В. Макогон. – Издательство «Атика». – 2003. – 208 с.
3. Білошапка В. А., Загорій Г. В. Стратегічне управління: принципи і міжнародна практика : монографія / А. В. Білошапка, Г. В. Загорій. – К. : КНЕУ. 2008. – 352 с.
4. Европа крупным планом. Кризис по-итальянски // [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://nt.euronews.com?Q 11 /07/21 /italy-an-economy-which-is-not- growing-at-all-analysis/>
5. De Haas, Van Lelyveld. Multinational Banks and the Global Financial Crisis: Weathering the Perfect Storm? – Journal of Money, Credit and Banking, Supplement to Vol. 46, No. 1 (February 2014). – 2014 The Ohio State University // [Electronic recourse]. – Access mode: <http://www.ebrd.com/.../multinational-banks-and-the-global-financial-crisis-weathering-the-perfect-storm>.
6. Котляр А. Б. Особливості впливу транснаціональних банків на національний банківський сектор / А. Б. Котляр, Я. В. Моторна, О. М. Лютік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bsfa.edu.ua/files/konf/ 22032013/s1/Kotljars_Motoma.pdf

7. Клюско Л. А. Транснаціональні банки: позитивний вплив і негативні наслідки для національних банківських систем / Л. А. Клюско // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 8(110). – С. 257–264.
8. Lehmann A., Nyberg L. Europe's banking union in the global financial system: constructing open and inclusive institutions. – European Bank Reconstruction and Development, Working Paper No. 175. – Prepared in October 2014 // [Electronic recourse]. – Access mode: <http://www.ebrd.com/.../europes-banking-union-in-the-global-financial-system-constructing-open-and-inclusive-institutions>
9. Ćihak M. The Case for a European Banking Charter. – IMF Working Paper European Department / Martin Ćihak and Jorg Decressin // [Electronic recourse]. – Access mode: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07173>
10. Moody's опустило рейтинги банків Франції // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ni.euronevvs.com/2011/12/09/moodys-do-tigiades-three-free-of-banks>
11. Проблемы французских банков придут в Украину // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finforum.org/.../problemy-francuzskih-bankov-privut-v-ukrainu-r28726>
12. Рейтинг найбільших банків світу на 2013 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://basetop.ru/rejting-krupneyshih-bankov-mira-na-2013-god/>
13. Rating of Georgian Commercial Banks // [Electronic recourse]. – Access mode: <http://cbw.ge/banking/rating-of-commercial-banks/>
14. Стратегії транснаціональних банківських структур на ринку Європи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pips/2009_1/342.pdf.
15. Туган-Барановський М. І. Політична економія: популярний курс / М. І. Туган-Барановський. – К. : Наукова думка, 1994. – С. 264.
16. Giorgio Barba Navaretti Multinational banks and European financial integration: Lessons for supervision and regulation / Giorgio Barba Navaretti, Giacomo Calzolari, Guido Ferrarini, Alberto Franco Pozzolo // [Electronic recourse]. – Access mode: <http://www.voxeu.org/.../multinational-banks-and-european-financial-integration>
17. Credit Agricole сократит портфель рискованных активов на 14 млрд евро // [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.edomosti.m-newsline/news/1539854/credit-agricole-sokratit-portfei-riskovykh-aktivov-na-14-mlrd>
18. Chandler A. D. 1962. Strategy and Structure : Chapters in the History of the Industrial Enterprise. MIT Press: Cambridge, MA
19. Чуб О. О. Банки в глобальній економіці : монографія / О. О. Чуб. – К. : КНЕУ, 2009. – С. 340.
20. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.cba.ca/contents/files/statistics/stat_bankranking_en.